

NUMMER 3

April - 2021

THEMA

Groen & Oranje

Het hek van de
Wilhelminaboom

Theekoepeltjes langs
de stadsgracht

Kastanjes op
de Oude Haven

schoonhoven

‘Schoenhove’
is een uitgave van
de Historische
Vereniging Schoonhoven

COLOFON

‘Schoenhove’ is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven | April 2021

Cover: De Wilhelminaboom in 1898; de foto is bewerkt met een Colorize-app en Photoshop

REDACTIE Peter van der Zwaal
VORMGEVING Leo de Kluijver

TEKST Hans Fokker, Bram Heerens, Leo de Kluijver, Gita Straver, Gerard Waardenburg

Tekst en afbeeldingen mogen niet zonder toestemming van de auteurs worden hergebruikt.

info@historischeverenigingschoonhoven.nl
www.historischeverenigingschoonhoven.nl

Feestwoord

Scoenhove 3 is een feestnummer geworden, een bescheiden feestnummer want de situatie in Nederland en in Schoonhoven is niet erg feestelijk, maar in een tijd dat niet zoveel activiteiten mogelijk zijn, is een wandeling door de stad al een feestje. We wandelen daarom met u door de tijd, in de stad en over de voormalige vestingwallen.

Nadat de verdedigingsfunctie van de wallen vervallen was, is op een deel ervan een wandelroute aangelegd. De foto hiernaast is omstreeks 1907 gemaakt in 't Plantsoen zoals het toen genoemd werd. In 1918 is door landschapsarchitect Leonard Springer hier het huidige Springerpark aangelegd. Tóén werd er gewandeld en nu is het nog steeds een aangename plek om een ommetje te maken.

Heeft u tijdens uw wandeling op de bomen gelet? Is de Wilhelminaboom u opgevallen? De restauratie van het hek rond de Wilhelminaboom, feestelijk onthuld op 12 september 2020, was de aanleiding voor dit feestelijke, groene (en Oranje) nummer van Scoenhove.

Naast de koninklijke bomen van Schoonhoven is er aandacht voor de kastanjes op de Oude Haven. Deze door ziektes geteisterde bomen worden binnenkort feestelijk vervangen.

Verder in dit nummer aandacht voor een feestje in de Havenstraat en voor feestelijk ontspannen in 19e-eeuwse tuinhuisen aan de lommerrijke rand van de stad of zelfs buiten de stadsgracht, op het grondgebied van Willige-Langerak!

Wat is het een feest om in zo'n mooie stad als Schoonhoven te wonen en rond te lopen. Wij hopen dat – door erover te lezen – het besef groeit dat Schoonhoven zélf het feest is dat wij graag ook met volgende generaties vieren.

Peter van der Zwaal
secretaris HVS

Soms is er meer tekst of beeld dan in Scoenhove kan staan; of kunnen (meer) speurafbeeldingen op de website beter bekeken worden. Scan dan de QR-code voor nóg meer lees- en kijkplezier.

Koningsbomen in Schoonhoven

De zomer van 1897 is warm met verraderlijke onweersbuien. De feestcommissie vraagt de inwoners op 31 augustus evenals altijd, de driekleur met oranje wimpel uit te hangen om de 17e verjaardag te vieren van prinses Wilhelmina. De stad is zich aan het voorbereiden voor de 18e verjaardag en de inauguratie van koningin Wilhelmina in het komende jaar. De feestelijkheden zullen dit jaar sober zijn, in afwachting van een groots feest in 1898.

DE GEBOORTE VAN EEN TRADITIE

De Schoonhovense gemeenschap bereidt zich twee jaar voor op het grote kroningsfeest. De lezers van de Schoonhovensche Courant worden goed op de hoogte gehouden.

Schoonhovense Courant
Stadsnieuws van 27 augustus 1897

Zoals het de ingezetenen bekend is, werd op de

daartoe gehouden vergadering in het vorig jaar besloten, om de feestcommissie voor den Koninginnedag te machtigen om reeds van voor 1 Januari 1897 af geld te innen ten einde het Kroningsfeest in het volgend jaar in deze gemeente luisterrijk te vieren, en dit jaar geen uitgaven te doen. Dank zij de goede gezindheid onzer gemeente, wordt sedert 1 Januari jl. in wekelijksche, maandelijksche en drie-

Boven: een met
Colorize bewerkte
foto van de
Wilhelminaboom
met het
oorspronkelijke
witte hek

maandelijksche giften bijgedragen tot het vormen van een fonds voor het feest in het volgend jaar.

Stadsnieuws 1 april 1898

In de raadsvergadering van 31 maart is de plaats aangewezen waar de Wilhelminaboom geplant zal worden. Voor het feestterrein is het gebied tussen Rooms Katholiek kerk en het Melkgat afgestaan. Er is een subsidie voor de inhuldigingsfeesten van f 250,00 aan de feestcommissie toegezegd.

Stadsnieuws 9 april 1898

De Wilhelminaboom is in allen eenvoud geplant op het terrein bij den ingang der gemeente, tegenover de Remonstrantsche Kerk, ten einde op 31 Augustus a.s. op plechtige wijze te worden bestemd tot Herinneringsboom.

Stadsnieuws 1 juli 1898

Rondom de Wilhelminaboom is reeds het monumentaal hek geplaatst. Het geheel komt flink voor en bij het a.s. kinderfeest zal de onthulling van boom en hek een schoon nummer zijn op het feestprogramma.

En zoals voorspeld, het is drie uitbundige dagen feest in Schoonhoven als op 31 augustus 1898 Wilhelmina 18 jaar wordt. De feestelijkheden beginnen na een kinderzang voor het Raadhuis met de onthulling van de Wilhelminaboom in het plantsoen. Onder leiding van de voorzitter van de feestcommissie worden door de kinderen de 'bedekselen' weggenomen en worden de vergulde letters en de prachtige portretten van Wilhelmina zichtbaar. Hierna wordt de loden koker met de oorkonde met de namen van de kinderen ingemetseld. Boom en hekwerk worden plechtig overgedragen aan de gemeente Schoonhoven. *Na afloop trokken jubelende kinderen in optocht door de straten en het feestterrein. De lindeboom was aangekocht door een kleine bijdrage van de schooljeugd. Het departement Schoonhoven der 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen' had de kosten van het fraaie hek op zich genomen om deze linde tot in het verre nageslacht te*

Eén van de prachtige portretten van de jonge koningin Wilhelmina in de versieringen op het hek van de boom

bewaren en de liefde tot het Oranjehuis levendig te houden.

Na 1898 zal het Koninginnefeest jaarlijks worden gevierd op 31 augustus. Op 6 september 1948, bij de inhuldiging van Koningin Juliana, is Koninginnedag een nationale feestdag geworden. Koninklijke feestelijkheden zijn eeuwenlang bij uitstek geschikt om een herdenkingsboom te planten. In Nederland hadden vele soorten linden de naam 'koningslinde'; nadat koning Willem III, de vader van Wilhelmina, de lindekwekers in de Betuwe na de overstroming in 1870 compenseerde door hun nieuwe moeder-

DE LINDE, EEN KONINKLIJKE BOOM?

De Wilhelminaboom in Schoonhoven is zo'n koningslinde, *Tilia x Europaea*. Het is een inheemse boom, een cultivar van de Hollandse linde, die zeer sterk is en zowel op zand- als kleigrond tot meer dan 20 meter hoogte kan groeien. De hartvormige groene bladeren hebben een prachtige glans. Lindebomen kunnen honderden jaren oud worden en zijn zeer geschikt als herdenkingsbomen. Daar draagt hun geschiedenis die terug gaat naar de Germaanse tijd natuurlijk aan bij. Freya, godin van liefde, gerechtigheid en vruchtbaarheid woonde volgens oude mythes in de boom die dankzij haar een heerlijke geur verspreidde. Het gebruik om op dorpspleinen een lindenboom te planten om de inwoners te beschermen tegen het kwade gaat honderden jaren terug. Onder de boom werd vergaderd, recht gesproken en gedanst. De oudste lindeboom van Nederland staat in het Brabantse Sambeek en heeft een geschatte leeftijd van tussen de 350 en 500 jaar.

bomen te schenken. Om uniformiteit te verkrijgen heeft NAK-tuinbouw besloten om 1 soort lindeboom de naam koningslinde te geven, de keuze viel op de '*Tilia x Europaea*'.

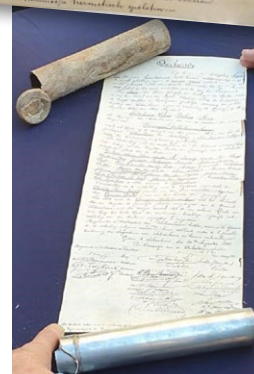
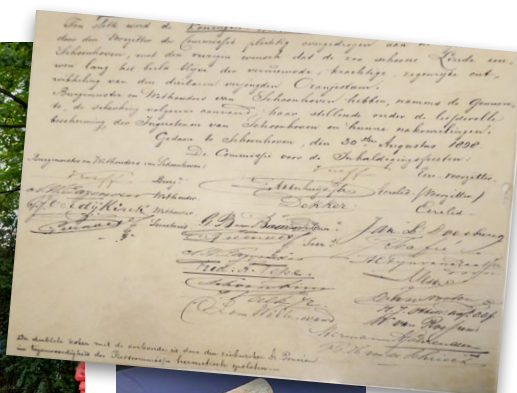
VAN EEN PLANTSOEN NAAR EEN PARK

Er is in het begin van de 19e eeuw een groene wandelroute op de bastions aangelegd vanaf de Koestraat langs het Melkgat, de oostelijke bastions en de Wal naar de openbare begraafplaats. Er zijn plantsoenen aangelegd op de bastions en iepenbomen geplant langs de paden op de wallen. De huidige plattegrond van het park laat zien dat bij de aanleg van het stadspark door Leonard Springer in 1918, de nieuw aangelegde paden doorlopen tot buiten de huidige begrenzing van het park. De Wilhelminaboom is in 1898 onderdeel van het plantsoen en nu een statig voorportaal van het Springerpark.

In 2020 is het hek om de Wilhelminaboom vervangen nadat het oorspronkelijke hek

Iepenlaan in het Plantsoen, eind 19e eeuw

De oorkonde
uit 1898

ernstig is beschadigd. Ook de fundering van het hek is vernieuwd. De ingemetselde koker met oorkonde is bij de werkzaamheden gevonden en geopend. De oude en de nieuwe oorkonde zijn samen met een zilveren plaatje met het logo van de Historische Vereniging Schoonhoven en de meestertekens van de zilversmeden van het Zilversmidsgilde St. Eloy toegevoegd in de koker. Op 12 september 2020, Open Monumentendag, is de koker ingemetseld en door schoolkinderen het nieuwe hek op feestelijke wijze onthuld.

In navolging van de Wilhelminaboom werden nog drie koningslinden in Schoonhoven geplant.

DE JULIANABOOM

Op het Doelenplein, voor het Doelenhuis, staat de Julianaboom. Op 30 april 1909 schrijft het stadsnieuws: *Een prinsés geboren!* De prinses wordt in Schoonhoven onthaald met kanonschoten en wapperende vlaggen van de toren en alle openbare gebouwen en bijna alle particuliere woningen. En natuurlijk met muziek van het carillon, de militaire muziekvereniging en een aubade van schoolkinderen voor het stadhuis. Dan maakt de burgemeester bekend dat de werkelijke feestelijkheden tien dagen later plaatsvinden. Op 11 mei wordt de geboorte gevierd met een optocht met versierde

fietsen en karren en historische figuren. Na het planten van de Julianaboom op het Doelenplein, houdt burgemeester van Sloten een toespraak. *‘Wij willen dien boom planten in het hart van het Doelenplein, thans in het tweede jaar der verbouwing van*

het Doelenhuis, dat voor drie eeuwen een fraaien tuin bezat, waarin vier jaren voor de verbouwing van 1652 een boom gemaakt werd, rondom met groen bezet, zegt de geschiedschrijver – waarmede wel groene heesters of klimop zullen bedoeld zijn – drie verdiepingen hoog met houten trappen, groot genoeg om op elke verdieping met gezelschap te kunnen zitten, ‘zulks zeer vermakelijk zijnde, wegens het gezig daarvan zijnde,’ voegt de geschiedschrijver er leuk bij. De Schoonhovenaren hadden toen blijkbaar behoefte om den blik verder te kunnen reiken dan tot de wallen der vesting. Ook wij willen den blik verder doen reiken, denkend aan de verre toekomst.’

De Julianaboom
wordt in 2010
herplant (foto
René Lagendijk).

Jarenlang stond de Julianaboom zonder sierhek enigszins verdrukt tussen de geparkeerde auto's. De Julianalinde verkeerde in slechte staat. Bij de renovatie van het Doelenplein in 2010 is de Juliana-boom iets verplaatst zodat zij beter in lijn staat tussen Doelenhuis en Doelenstraat. Deze verplaatsing maakte een grondverbetering onder

Op de kaart van Blaeu uit 1649 is in de tuin van het Doelenhuis een grote boom zichtbaar; vermoedelijk een etage-boom: een lindeboom in verschillende lagen gesnoeid, die zijn oorsprong vindt in de tuinkunst van de renaissance. Het was een ontmoetingsplaats om te praten en beschutting te vinden tegen de zon. Is dit de boom waar de burgemeester over spreekt?

de boom mogelijk zodat deze beter kan wortelen. We kunnen nu vaststellen dat de Koningsslinde uit 1909 weliswaar een oude dame is maar aardig opgeknapt en een betere levensverwachting heeft. Tijdens de renovatie is het oorspronkelijke sierhek rond de boom vervangen en teruggeplaatst. De loden koker met tekst zoals ook bij de Wilhelminaboom was ingemetseld is bij de Julianaboom niet teruggevonden.

DE BEATRIXBOOM

De Beatrixboom op de hoek van de Oude Haven naast de klokkenfabriek is ter gelegenheid van de 50^e verjaardag van koningin Beatrix geplant op 31 januari 1988. Tweede-Kamervoorzitter Dolman was naar Schoonhoven gekomen om samen met burgemeester Schouwenaar en jarige

kinderen de koningslinde te planten en de lodenkoker in te metselen. Ook om deze boom is een sierhekwerk geplaatst. Een gouden plaquette markeert deze gebeurtenis.

DE WILLEM-ALEXANDERBOOM

In 2013 is ter gelegenheid van de troonopvolging door Willem Alexander een koningslinde geplant op een groenstrook tussen de Groene Singel en de Julianastraat. Burgemeester en kinderen, jarig op de geboortedag van de koning, mochten de boom onthullen en de loden koker met tekst in metselen. Het sierhek met inscriptie is in Schoonhoven ontworpen en gemaakt. Zoals in veel gemeenten heeft de vereniging

‘Oranje Boven’ dit samen met donaties van bedrijven en particulieren mogelijk gemaakt.

EEN ERFENIS OM TROTS OP TE ZIJN

De Wilhelmina- en de Julianalinde zijn als herdenkingsboom in Schoonhoven opgenomen in het register van Monumentale Bomen van de

Nationale Bomenstichting. Prinses Beatrix is sinds 1992 beschermvrouwe van de Nationale Bomenstichting. De bomen voldoen aan de gestelde criteria: zij zijn ouder dan 80 jaar en gezond met een levensverwachting van 10 jaar of meer. Daarnaast zijn de koningsbomen van cultuurhistorische betekenis. Volgroeide oude bomen zijn in ons land een kostbaar bezit. Schoonhoven telt naast de twee koningslinden slechts een beperkt aantal monumentale bomen.

Het is van belang dat een beheerplan voor bomen in de Krimpenerwaard bescherming geeft tegen nodeloze kap van karakteristieke bomen die oud kunnen worden. Hiervoor is het inventariseren van waardevolle en bijzondere bomen noodzakelijk. De gemeenteraad van Schoonhoven heeft in 2010 een lijst met waardevolle bomen vastgesteld. Deze moet worden geherwaardeerd en onderdeel worden van het beheerplan. Het duurt enkele generaties voordat een boom of bomenrij een monumentale status krijgt. Deze eeuwenoude reuzen zijn niet alleen beeldbepalend en van historisch belang. Sinds de 19e eeuw bestaat een grote belangstelling voor het aanleggen van groen in de steden. Wandelingen worden een essentieel onderdeel van het wonen in de stad. Dat is in de 21e eeuw niet anders. Het stadspark, bomenrijen, alle groengebieden worden mooier en stiller met de pracht en omvang van oude bomen.

Meer lezen?

Scan de QR-code

Gita Straver, werkgroep Historisch Groen

Meer of beter speuren?
Scan de QR-code!

Gerrit Sperna Weiland
(1843-1924) en zijn vrouw,
de in Utrecht geboren
Johanna Margareta
Nieuwenhoven (1843-1917);
daar in Utrecht trouwden
ze op 16 december 1868.

Feest in Schoonhoven!

We kennen een aantal van dit soort leuke foto's: straten met versierde bogen en vlaggen, de bewoners in hun mooie kleding poserend. Ze vertellen een verhaal dat we niet altijd meer weten. De inhuldiging van een koningin, de viering van de onafhankelijkheid. Ziet u dit nog gebeuren in onze tijd? Waarschijnlijk niet en alleen al om de autoloze straten zijn het unieke vastgelegde momenten.

Kadaster 1826

Soms tref je een foto waarvan de locatie lastig te achterhalen is. De foto links is er zo één waarbij je even moet peinzen. Gemaakt aan het begin van de Havenstraat. Maar bij welke gelegenheid?

Wie in januari 2020 de lezing van Joris de Vries over de bekende familie Sperna Weiland gehoord heeft, herkent misschien de man met de markante snor. Van Gerrit Sperna Weiland en zijn vrouw Johanna Margareta Nieuwenhoven zijn op de zolder van het stadhuis prachtige portretten bewaard gebleven. Op de foto is zijn vrouw niet aanwezig, misschien is zij dan al overleden. Het meisje links met het witte jurkje is Henrika Sperna Weiland. Gerrit draagt trots zijn lintje op zijn jasje dat hij kreeg voor een leven lang zorgdragen voor het uurwerk van het stadhuis. Hij zal in 1924 noodlottig verdrinken in het Havenslootje, een verdwenen watertje dat links op de foto nog zichtbaar is. Ook de brug die zorgt voor aansluiting met de

Boven:

situatie ±1740,

Isaak Tirion;

links ernaast:

situatie 2019,

GoogleStreetview

Koestraat is nog aanwezig. Vergelijk dit beeld eens met vandaag. Wat is nog herkenbaar aanwezig?

Foto's vertellen een verhaal en het is leuk om het verhaal te ontrafelen. Wie kan nog meer over deze foto vertellen, zoals wanneer dit was en wie er op te zien zijn. Wat is er gebeurd met de huizen, wanneer en waarom verdween het Havenslootje? De HVS hoort uw verhaal graag!

Hans Fokker

Groeten uit lommerrijk Schoonhoven

Soms hangen prachtige ontdekkingen van toevalligheden aan elkaar. Jaren geleden vond verzamelaar IJsbrand Verveer een merkwaardige fotokaart in het bakje “Schoonhoven” bij een handelaar. ‘Dat is niet in Schoonhoven,’ reageerde hij, maar toen hij de kaart omdraaide zag hij aan de afzender dat het wel degelijk een groet uit Schoonhoven was: een groet van de familie C.L. van Willenswaard aan de oud-predikant van Schoonhoven ds. Jacob van der Spek en zijn vrouw Catharina Jacoba Janzen, die naar Soestdijk waren verhuisd. Waarschijnlijk zien we op de foto Cornelis Leendert van Willenswaard Czn en zijn vrouw Pieterella Centijna van Vliet met hun kinderen Corstiaan en Pietertje.

Ijsbrand besloot de kaart nog niet te kopen. Echter, een interessant gesprek met ‘Van Willenswaard-kenner’ Gerard Waardenburg – met wie hij de passie voor bijzondere ansichten deelt – maakte dat deze kaart hem niet losliet.

Twee jaar later kwam hij deze handelaar weer tegen en nog steeds zat die Ansichtkaart met het koepeltje in de doos “Schoonhoven”. Toen hij de kaart weer zag, zei hij: ‘Dan moet ik deze kaart tóch kopen.’ Hij betaalde en hoopte met wat zoekwerk te kunnen vaststellen waar dit kiekje in lommerrijke setting was genomen.

Echter ijverig zoeken op locaties waarvan hij meende dat daar deze sloot en dit tuinhuis konden zijn geweest, leverde helemaal niets op. ‘Weggegooid geld,’ concludeerde hij. Totdat...

Totdat ik met Gerard Waardenburg in gesprek raakte over mijn artikel (zie hierna) over de koepeltjes langs de Lopikersingel en bij de oude Moordenaarssteeg. ‘Nou, dan moet je eens contact opnemen met Ijsbrand. Die heeft een prachtige foto van een tuinhuis, maar we weten niet waar hij is genomen. Het was eigendom van de familie Van Willenswaard.’

Direct veerde ik op bij die naam. Tijdens het onderzoek was ik dieper ingegaan op het perceel van dokter J.G. Roosenburg en had wat gegevens bij het Kadaster gevonden. Dat perceel, tegenover villa “De Wilgen” (vroeger droeg het de naam “Lena”), was rond 1860 in handen van Cornelis Leendert van Willenswaard sr. (de opa van de man van deze fotokaart) gekomen.

Op een veldwerktekening stond ook precies aangegeven wáár dat koepeltje had gestaan!

Maar waar was die sloot? In welke richting kijken we op de foto? Welke bomen zien we achter het koepeltje?

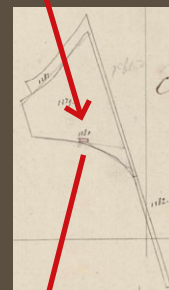
Op een tekening uit 1772 ontdekte ik op het perceel een sloot [s], parallel aan de Moordenaarssteeg. Dus tóch!

Het kadaster leek te vertellen dat het koepeltje in 1911 was gesloopt. Toch bekeek ik een van de luchtfoto’s van Schoonhoven. De restauratie aan de kerk vertelde me dat deze luchtfoto omstreeks 1930 was gemaakt. Toen ik inzoomde op het perceel waar ik het koepeltje vermoedde, maakte mijn hart een sprong van blijdschap: het stond er nog in 1930! En de sloot was duidelijk zichtbaar. Nu was de kaart in waarde toegenomen, want we wisten voortaan waar we naar keken!

Leo de Kluijver, met dank aan Ijsbrand Verveer

In de rode cirkel is op de luchtfoto het koepeltje van dokter Roosenburg – en dus ook van Van Willenswaard – te zien!

Theekoepeltjes langs de stadsgracht

Acht jaar geleden schreef René Kappers in het boekje voor OpenMonumentenDag 'Groen van toen' een interessant artikel over de 19 theehuizen die er in 1828 in Schoonhoven geweest zijn. Tijdens een onderzoek ontdekte ik dat er aan de oostkant, op het Willige Langerakse deel buiten de stadsgracht, óók een aantal van die koepeltjes heeft gestaan. De meeste bevonden zich in de lommerijke omgeving van een boomgaard of siertuin.

We praten over het gebied van Nassaukade tot Montignylaan, tussen stadsgracht en het z.g. Moordenaarslaantje (een pad dat recht vanuit de Halve Maan, achter Borghleen heen, langs het

Lopikersplein naar de Nassaukade liep). Dit gebied behoort nu weer bij Schoonhoven, maar in de 19e eeuw was het van Willige Langerak. De eigenaren van de koepeltjes daar woonden

bijna allemaal in Schoonhoven. Opmerkelijk dat het kadaster in Schoonhoven van 'tuinhuis' sprak, terwijl het in Willige Langerak sprak over een 'koepel'. De rechterlijke archieven van Willige Langerak spraken echter weer zelden van een koepeltje, maar meestal van een tuinhuis, zomerhuis of zelfs 'speelhuisie'.

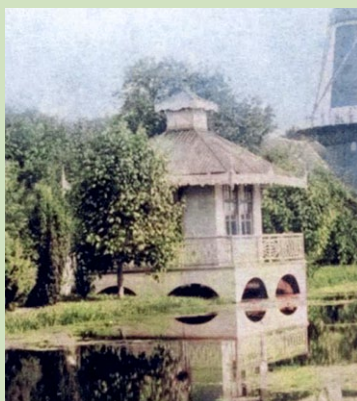
'GROEN VAN TOEN'

Voor wie dat boekje 'Groen van toen' niet heeft gelezen, citeer ik René Kappers: *"Verdwenen tuinhuizen in Schoonhoven aan de westzijde. Ook Schoonhoven vertoonde op oude afbeeldingen en ansichtkaarten privé tuinhuizen die gebouwd waren aan de huidige Oude Singel. Ze stonden in de tuinen die zich hadden ontwikkeld door verlanding van de westelijke en noordwestelijke middeleeuwse stadsgracht. Deze verlande percelen langs de stadsmuur waren in de loop der tijd privé eigendom geworden. De stadsmuur met weergang liep sinds circa 1350 langs de (huidige) Havenstraatsewal en Kloosterwal. Oorspronkelijk 'klotste' het water van de 35 meter brede stadsgracht tegen de muur. Maar naar het zich laat aanzien was er al spoedig een strook grond langs de muur die benut werd voor het laten groeien van doornstruiken die de verdedigende functie versterkten. Deze strook grond heeft zich zeer waarschijnlijk door aangroei op natuurlijke wijze uitgebreid. Bij het maken van de eerste kadastrale kaart van Schoonhoven in 1832 lag er een brede strook tuingrond in de gracht tegen de muur en stonden er dertien tuinhuizen aan weerszijden langs het (huidige) tracé Oude Singel en Albrecht*

Beijlinggracht. Deze tuinhuizen en koepels zijn in het begin van de 20e eeuw verdwenen door de bouw van woonhuizen en door de uitbreidingen van de loodwitfabriek. De bouw van huizen aan de Oude Singel aan het einde van de 19e eeuw had natuurlijk ook het uitzicht over de Kikvorspolder vanuit de tuinhuizen drastisch verminderd terwijl de gasfabriek en watertoren uit dezelfde tijd het uitzicht op een 'industrieterrein' veroorzaakten." René schreef dus over tuinhuizen die aan de west- en noordkant van Schoonhoven, aan de stadszijde van de gracht, stonden.

DE LOMMERRIJKE OOSTKANT

Maar ik wil je nu meenemen naar de andere kant van Schoonhoven. Dat was tot begin van de 20e eeuw Willige Langeraks grondgebied... op één stukje na. René schrijft daarover: *Verder was (en is) er nog een in de gracht uitstekend puntje land langs de monding van de Zevender. In 1832 was dit de tuin van zilversmid Willem Kruijt waarop ook zijn tuinhuis stond. Begin 20e eeuw*

Dit tuinhuis langs de Oude Singel was in 1828 van burgemeester en houtkoper Jan Cornelis van Limbeek. Links ernaast stond nog een tuinhuis, maar dat is op het moment dat deze foto genomen is al gesloopt. Rond 1888 wordt het van goudsmid Izak Cornelis van Sonsbeek en later van zijn zoon Pieter. Timmerman Henrikus Johannes van den Bergh koopt het in 1900 en breekt het in 1902 af.

werd hier 'Villa Lena' gebouwd, later hernoemd tot 'De Wilgen'. In dát gebied ten oosten van de stadsgracht hebben ook 14 koepeltjes gestaan, hieronder in rood accent aangegeven; op de volgende pagina staan de eigenaren uit 1826.

Het is zelfs vrijwel zeker dat er ooit nóg meer tuinhuisen hebben gestaan. Als we het rechterlijk

archief doorbladeren, krijg je de indruk dat in dit lommerrijke gebied – dat als een kraag van statige bomen met struweel tegen de stadsgracht lag – een scala aan tuinhuisen heeft gestaan.

Al op 19 mei 1680 koopt weduwe Elisabeth Vergeer-van Royen uit Schoonhoven 'een hof en thuinhuys te Willige Langerak' tussen 'de Willigesteegt en de nieuwe Tiendeweg voor f 525,-'. En in 1687 koopt Johan de With van Royen, oud-burgemeester van Nieuwpoort 'een boomgaard met tuin en speelhuisie'.

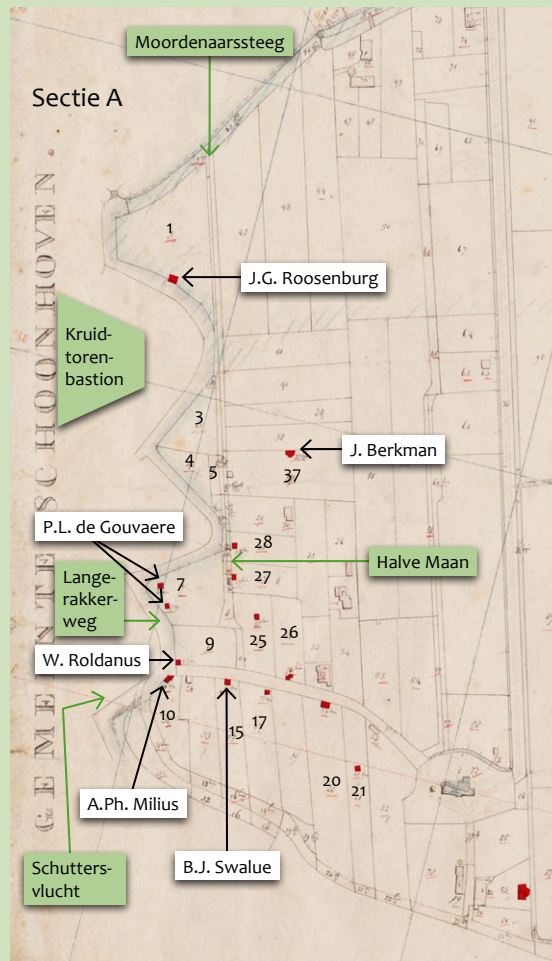
Dit vertelt dat er al eerder, wellicht al in de 16e eeuw, in de tuinen en boomgaarden in dit gebied gebouwtjes stonden nu eens 'tuyn en boomgaard met tuynhuys', dan weer 'thuyn en somerhuis' werden genoemd. Soms was sprake van een stenen tuinhuis; in de meeste gevallen moet het een houten optrekje zijn geweest.

Je had altijd mensen die zo'n statussymbool met de nodige distinctie aankleedden. De Schoonhovenaar Dirck Rombout droeg in 1727 'een tuyn of boomgaard met tuynhuisje en brug en poort daarop' over aan zijn stadsgenoot Jodocus van Wijngaarden.

De percelen met koepeltjes bevonden zich vrijwel allemaal tussen de stadsgracht en de Moordenaarssteeg, die ook wel Lollaardssteeg werd genoemd en dus van de Nassaukade tot de Montignylaan liep; het Borchleenpad en het laatste stukje Halve Maan zijn er nog restjes van.

Door de 18e eeuw heen verwisselden de kavels van eigenaar tot ze in het kadaster voor het eerst duidelijk benoemd werden én aan een eigenaar werden gekoppeld. In de rechterlijke

Detail uit het Kadastraal Minuutplan van Willige Langerak uit 1826 waarop in rood alle koepeltjes staan aangegeven. Lange tijd was dit schootsveld van de stad onbebouwd, maar sinds de vestingswerken in onbruik zijn geraakt, werd dit gebied met boomgaarden, moes- en siertuinen ingericht. Ergens in die tijd moet het, na een grenscorrectie, bij Willige Langerak zijn terechtgekomen.

Kadasteroverzicht koepeltjes op Willige Langeraks grondgebied in 1826:

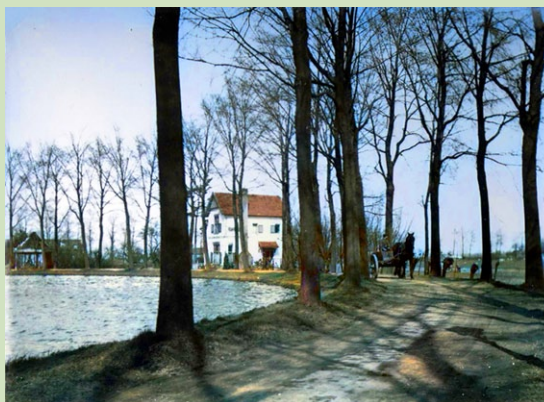
A 1	boomgaard met koepel	Jan Govert Roosenburg (dokter te Schoonhoven)
A 7	boomgaard met 2 koepels	Pieter (Pierre) Louis (de) Goevaere (rentenier te Schoonhoven) gehuwd met Lucretia Lijntje Roosenburg, de zus van Jan Govert
A 9	boomgaard met koepel	Willem Roldanus (predikant te Willige-Langerak)
A 10	tuin met koepel	Arnold Philip Milius (koopman te Rotterdam)
A 15	boomgaard met koepel	Bernardus Johannes Swalue (predikant te Schoonhoven)
A 17	tuin met koepel	Gerrit Hendrik Suur (tuinman te Schoonhoven)
A 20	boomgaard met koepel	Jilis Nobel (schipper te Schoonhoven)
A 21	boomgaard met koepel	Gerrit Lazonder (rentenier te Schoonhoven)
A 25	tuin met koepel	Abraham van Son (tuinman te Schoonhoven)
A 26	boomgaard met koepel	Abraham van Son (tuinman te Schoonhoven)
A 27	boomgaard met koepel	weduwe Leopoldus Peletier (hij was in leven bankier te Schoonhoven)
A 28	tuin met koepel	Nicolaas Jillissen Coerten (rentenier te Schoonhoven)
A 37	boomgaard met koepel	Jan Berkman (wijnkoper te Schoonhoven)

archieven is het moeilijk uit te zoeken waar welk perceel precies heeft gelegen.

DE ERFENIS VAN WEDUWE BERKMAN

In 1810 worden de percelen van de overleden weduwe Lijntje Berkman-Danes verdeeld over haar kinderen Jan, Christina en Gerrebregta. Die laatste – gehuwd met Dirk Roosenburg – was al overleden; daarom ontvingen háár kinderen Lucretia Lijntje Gouvaere-Roosenburg en dokter Jan Govert Roosenburg een boomgaard en moesland. Dankzij het kadaster weten we dat dit moesland tegen de huidige Nassaukade lag, tussen Moordenaarssteeg en stadsgracht. Dokter J.G. Roosenburg kreeg het perceel A1 (zie de kaart op pagina 16) tegenover het Kruidtoren-

bastion; zwager Pieter Louis Goevaere – de man van Lucretia Lijntje dus – de boomgaard [A7] ten zuiden van het bolwerk waarop nu ‘Het Bastion’ staat. Goevaere had zelfs twee koepeltjes staan

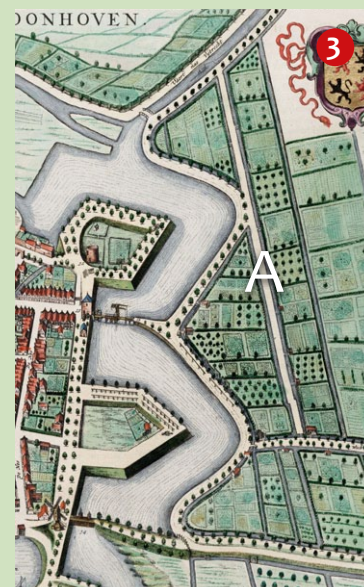
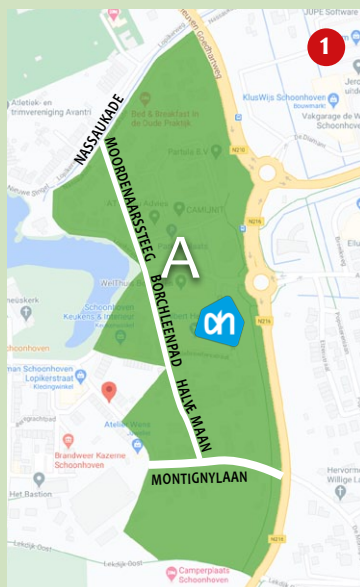
De Lopikersingel met geheel links tegen de Singel aan het koepeltje van dokter J.G. Roosenburg (zie portret boven) en rond 1900 van de familie Van Willenswaard

Het gebied (A) waar dit artikel over gaat is in gewijzigde vorm terug te vinden op deze kaarten:

1. Hedendaagse situatie sectie A
2. Jacob van Deventer (1558)
3. Joan Blaeu (1649)
4. Plattegrond van de vestingen Schoonhoven en Nieuwpoort met het omliggend terrein (1772)

Bron:
Nationaal Archief

Rechts: de boomgaard die P.J. Goevaere erfde van zijn schoonmoeders moeder Lijntje Berkman-Danes; toen stonden er hier vooraan twee koepeltjes!

in die boomgaard die in 2021 nog steeds tussen de Halve Maan en de Langerakkerweg ligt. Omwonenden pachten deze boomgaard met tuin thans van een elders wonende eigenaresse. In de gemeentelijke Adviesnota Cultureel Erfgoed staat dat deze boomgaard nog herinnert

‘aan het tuinengebied dat buiten de vesting van Schoonhoven heeft gelegen’.

Hun oom Jan Berkman erfde perceel A37 aan de andere kant van de Halve Maan. Zijn tuinhuis was beduidend groter dan dat van de anderen.

PREDIKANTEN EN HUN TUINHUIZEN

De koepel van de Willige Langerakse predikant Willem Roldanus [A9] is de enige waarvan we zeker weten dat die van steen was. Het stond op de hoek van de Kerkweg (Montignylaan) en de Langerakkerweg, in een boomgaard waarop nu Montignylaan 2a, 2b, 2c en 4 zijn gebouwd.

Zijn Schoonhovense collega Bernardus Johannes Swalve had schuin tegenover hem – aan de andere kant van de Montignylaan, waar nu nummer 5 is – een boomgaard met koepel vlak langs de weg [A15]. Het is maar de vraag of ze helemaal weggestopt zaten tussen het struweel of dat ze vanaf de weg goed te zien waren. De elite trok zich hier wel terug uit de drukke stad, maar zouden ze hier onderling contact hebben gehouden met elkaar?

EEN VREEMDE EEND IN DE BIJT?

De tuinhuisbezitters kwamen uit Schoonhoven, op ds. Roldanus en Arnold Philip Milius na. Milius was koopman te Rotterdam. Op diens perceel [A10] staat thans het huis van Hennie Verhoef, kenner van de middeleeuwse geschiedenis van Schoonhoven. Tot 1946 stond er een bouwvallig pand dat was gebouwd op de hoek van de toenmalige Kerkweg (Montignylaan) en het al lang verdwenen Schuttersvlucht (AZS-terrein). Het voorste deel van dat pand was gebouwd op de plek waar het koepeltje van Milius ooit stond (zie het kaartje hiernaast).

Wie was deze Rotterdamse koopman? Arnold Philip Milius werd op 16 april 1801 geboren in Schoonhoven, als zoon van Arnold Milius en Hendrica Edeling. Zijn vader was oud-burgemeester van Langerak.

Op 16 mei 1827 trouwt Arnold Philip in Rotterdam met Adriana Maria Carolina Sontag, die in Den Haag was geboren en zes jaar ouder was dan hem. Hij overlijdt op 3 november 1848 in Maarn, alwaar hij toen burgemeester was.

Opa Arnold Milius sr. wordt in 1765 in het poortboek van Schoonhoven als ‘Aarnout Milius’ ingeschreven. Hij overleed in 1807 en zijn vrouw Maria Cartharina Zoellner in 1813.

Opa Arnold Milius en vader Arnold Milius waren ooit schout in Willige Langerak. En dat maakt deze in Schoonhoven geboren kleinzoon Arnold Philip dus toch niet zo’n vreemde eend in de bijt van eigenaren van koepeltjes. We kunnen hem gerust rekenen tot de elite van de stad.

Leo de Kluijver

Boven: oude en nieuwere kaart van perceel A10.

Links: het dubbele pand op de hoek van de Kerkweg en Schuttersvlucht. Op de plek van het voorste deel van dit pand (bij de rode pijl) stond ooit het koepeltje van A.Ph. Milius.

Foto: collectie Hennie Verhoef

Kastanjes op de Oude Haven

De Oude Haven in Schoonhoven is een schoolvoorbeeld van een straat in een Hollands stadje: fraaie oude gevels, vaak nog ongeschonden en met liefde gerestaureerd. Op de kade rijen kastanjabomen, waarvan de kruinen hoog boven het water sluiten. Aan het eind van de zomer is dit al meer dan 20 jaar lang het toneel voor het Oude Haven-concert. Samen met de uitgekiende belichting zorgt de gevarieerde klassieke muziek vanaf een brug over het water voor een feeërieke sfeer tijdens dit altijd druk bezochte evenement.

*Bovenstaande
foto van de
Oude Haven
is genomen
rond 1925*

BESCHADIGD BEELD

Maar ook in de wintermaanden kan een pak sneeuw voor prachtige plaatjes zorgen. Helaas is

dit beeld de laatste jaren aan corrosie onderhevig; stormen, ziekte, graafwerk, meerdere restauraties aan de kademuren en het alsmaar

toenemende autoverkeer hebben een zware wissel op het bomenbestand getrokken. Bij de laatste restauratie van de kademuren in 2014 was de gemeente van plan alle kastanjes te kappen en door iepen te vervangen. Onder druk van de bewoners is dit plan van tafel gehaald en is er gestart met de herplant van jonge kastanje-boompjes. Helaas bleek ook deze aanplant niet resistent tegen de kastanjabloedingsziekte. Het project raakte in een impasse, lege boomvakken werden dichtbestraat en direct in beslag genomen als extra parkeerplek.

Links: de achterzijde van de Waag in de sneeuw; rechts: de Oude Haven gezien vanuit de Waag; de Oude Haven is drooggelegd voor renovatie van de kademuren (ca. 1990).

Een foto van de Oude Haven van omstreeks 1900. Middenvoor de oude woning van de burgemeester; rechts staat het militair hospitaal met aan die kant van het water geen bomen maar een muur met daarachter een tuin met tuinhuis.

BRUG OVER DE OUDE HAVEN

Zeker vanaf ca. 1875 stonden er op de westelijke kade geen bomen, waarschijnlijk omdat dit de trekvaart op Utrecht zou bemoeilijken. Door het droogleggen van de Oude Haven tijdens de laatste restauratie van de kademuren in 2014, kwamen de fundamenteën van een middeleeuwse boogbrug bloot te liggen. Deze brug zorgde destijds voor een snelle verbinding tussen het Sint Elisabeth-klooster – op de plaats van het huidige Zilvermuseum – en de Kruiskapel, op de hoek van de Kruissteeg en de Koestraat.

Het bestaan van deze voetgangersbrug blijkt ook bij vorige generaties bekend te zijn geweest, getuige de feestbrug, die de leden van het Oranjecomite bouwden ter ere van het 25-jarig ambtsjubileum van Koningin Wilhelmina in 1923.

Feestbrug over Oude Haven bij ambtsjubileum koningin Wilhelmina, 1923

De versmalling van de Oude Haven ter hoogte van de voormalige burgemeesterswoning (ca. 1930).

WATERPOORT

Aan de andere kant van de Oude Haven, waar de kade een scherpe knik maakt en het water versmalt ter hoogte van de Uitdragersstraat, is het fundament van de oude waterpoort weer opgemetseld en in het straatbeeld zichtbaar gemaakt. De waterpoort maakte onderdeel uit van de oude middeleeuwse stadsmuur van Schoonhoven.

Tussen deze poort en het 17e eeuwse Melkgat mondde de Stinkvliet, voor het militair hospitaal langs, uit in de Oude Haven. Tot de Tweede Wereldoorlog liep de Oude Haven hier dood op dit water. Van oudsher hebben er, zo dicht op de stadsmuur, nooit bomen gestaan en de kastanjes die er na 1900 zijn geplant, zijn inmiddels allemaal gekapt.

NIEUWE BOMEN

Om uit de impasse te komen heeft een groep bewoners vorig jaar opnieuw contact gezocht

*Het militair hospitaal aan de Trompertswal
waar de Stinkvliet in de Oude Haven uitkwam.*

met de gemeente. Dankzij hun inzet en die van de beleidsmedewerker van de gemeente, ligt er nu een principe-afspraken om de dichtbestraatte boomvakken nog in het najaar van 2021 te beplanten met de Noord-Amerikaanse paardenkastanje. Deze tot nog toe in Nederland vrijwel onbekende kastanjesoort lijkt veel op de Europese, maar heeft als grote voordeel dat hij resistent is tegen de bloedingsziekte.

Verder is afgesproken beeldbepalende, zieke bomen zolang mogelijk te laten staan en het huidige bomenbestand regelmatig te onderzoeken en verzorgen. Ook worden de boomvakken beschermd tegen parkeren en wordt de grond om de bomen verbeterd. Al met al hopen bewoners en gemeente met deze maatregelen na verloop van tijd weer tot het straatbeeld van weleer te komen.

Gerard Waardenburg

Halverwege de jaren '70 ben ik een paar keer op verjaardagsfeestjes van Rob van Ipenburg geweest, de zoon van beeldend kunstenaar Jan van Ipenburg, die hier zijn atelier had. We speelden in en om de theekoepel en deden spelletjes onder de monumentale beukenboom. Het atelier van deze beeldhouwer was verboden terrein voor ons. We amuseerden ons met koekhappen, toffeehappen in een teil met water. De moeder van Rob was een vindingrijke en vrolijke vrouw. Het was daar kunstzinnig en rustiek. Ik heb er mooie momenten beleefd. Nu nog als ik er voorbij wandel met mijn gezin en hondje Merlijn, heeft de theekoepel en de boomrijke tuin een magische uitwerking op ons.

Bram Herens

Niet alleen
zien, maar ook
gezien worden,
speelt een rol
in en om de
theekoepel
aan de Nieuwe
Singel.